

Kuveyt 2014

Fahriye Keskin Karagöl

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Bu çalışmanın amacı, Kuveyt'te 2014 yılında meydana gelen gelişmeleri ele almaktır. Bu bağlamda, iç ve dış politik gelişmeler, ekonomik gelişmeler ve toplumsal gelişmeler incelenmektedir. 2014 yılı Kuveyt iç politikası açısından önceki yıl ile kıyaslandığında, bir kez yapılan ara seçimler dışında daha durgun bir yıl olmuştur. Dış politikası açısından, özellikle Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) faktörü ve bu kapsamda gerçekleşen ziyaret ve uluslararası toplantılar gündemi oldukça meşgul etmiştir. İkili ilişkiler kapsamında Türkiye, İran, Irak, Körfez ülkeleri ve Filistin öne çıkmıştır. Ekonomik anlamda yine hareketli bir yıl olurken, toplumsal gelişmeler bağlamında daha eleştirilere açık bir yıl geçirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuveyt | İç politika | Dış politika | Ekonomi | Toplumsal Gelişmeler | İŞİD | Güvenlik

Kuwait 2014

Abstract

The purpose of this study is to analyze developments in Kuwait during the year 2014. In this context, domestic and foreign political developments, economic and social developments are examined. With the exception of by-elections which took place one time, the year 2014 has been more static compared to last year with regard to domestic politics of Kuwait. In Kuwait's foreign policy, especially the factor of Islamic State of Iraq and the Levant (ISIS) and visits and international meetings that took place in this context set the agenda of the country. Within the frame of bilateral relations, Turkey, Iran, Iraq, Gulf countries and Palestine have come to the forefront. In terms of economic developments, this year has been a substantially active year. But in the context of social developments, Kuwait is open to criticism.

Keywords: Kuwait | Domestic Policy | Foreign Policy | Economy | Social Developments | ISIS | Security

Giriş

2014 yılı Kuveyt'teki gelişmelerin ele alındığı bu çalışmada, Kuveyt'in iç ve dış politik gelişmeleri, ekonomik gelişmeleri ve toplumsal gelişmeleri ele alınmıştır. İlk olarak, eskiye nazaran daha sakin bir süreç geçiren Kuveyt'te öne çıkan siyasi gelişmelere yer verilmiştir. Ardından dış politik gelişmeler ele alınmış ve Kuveyt açısından önemli görülen noktalar üzerinde durulmuştur. Dış politik gelişmeler altında, uluslararası toplantılar, yapılan karşılıklı ziyaretler ve tabii ki 2014 yılında gündemleri oldukça meşgul eden IŞİD sorunu ele alınmıştır. Önceki yıllarda ayrı bir başlık altında yer verilen Türkiye ile ilişkiler kısmına bu yıl dış politik gelişmeler altında yer verilmiştir. Akabinde, ekonomik gelişmeler ele alınmış ve son olarak da toplumsal alanda öne çıkan birkaç hususa yer verilmek suretiyle çalışma tamamlanmıştır. Kapsam olarak 2014 yılı ile sınırlı tutulan bu çalışmada, objektifliği sağlayabilmek adına farklı kaynakların kullanımına ve etik kaygılarla hareket etmeye özen gösterilmiştir.

İç Politik Gelişmeler

Her yıl oldukça çalkantılı geçen Kuveyt iç siyasetinde, bu yıl daha sakin bir süreç yaşanmıştır. Kuveyt'te Başbakan Şeyh Cabir Mübarek el-Sabah'ın sorgulanması isteklerinin parlamento tarafından reddedilmesi üzerine,¹ 30 Nisan'da Riad al-Adsani, Abdulkarim al-Kanderi, Hussein al-Quwaiaan, 4 Mayıs'ta da Ali al-Rashed ve Safaa al-Hashem'in istifaları üzerine,² 14 Mayıs'ta parlamentoda 5 milletvekilinin istifaları oylanmış ve kabul edilmiştir.³ Bunun üzerine, Anayasa'nın 84. Maddesi gereğince, 26 Haziran'da 10. Parlamento ara seçimleri yapılmıştır.⁴ Kuveyt medyası 50 üyeli parlamentonun dağılabileceğini öne sürmüş olmasına rağmen, hükümet ara seçimlere

giderek mevcut parlamentoyla devam edeceğini göstermiştir.⁵ Ara seçim sonucunda, 5 milletvekilinin yerine hükümet yanlısı adaylar seçilmiş ve hükümet, parlamentoda sahip olduğu çoğunluğu daha da artırmıştır. Neredeyse tüm muhalif gruplar bu ara seçimleri boykot etmiş ve katılım oldukça düşük (% 23 civarı) olmuştur.⁶

Kuveytli muhalif eski milletvekili Musallam el-Barak'ın, yargıya hakaret ettiği gerekçesiyle 3 Temmuz'da tutuklanması, bahsedilebilecek bir diğer iç gelişmedir.⁷ Barak yanlıları, 5 gün boyunca Barak'ın serbest bırakılması için çeşitli protesto gösterileri düzenlemişlerdir.⁸ 7 Temmuz'da Kuveyt mahkemesi 5 bin Kuveyt Dınarı (KD) karşılığında Barak'ın serbest bırakılmasına karar vermiştir.⁹

Yıl içerisinde Kuveyt iç siyasetinde bölünmeye sebep olan önemli bir gelişme, 16 Şubat'ta Körfez Güvenlik Paketi'nin oylamasının ertelenmesi olmuştur. Bu pakt, bir üye devlete karşı siyasi ya da güvenlik alanında tehdit teşkil eden faaliyetlerde bulunmakla suçlananların iadesinin istenmesine ve üye devletlerden birisine karşı yapılacak saldırı ya da huzursuzluk yaratacak bir durumda, o ülkenin diğer Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin güvenlik ve askeri yardımını istemesine olanak tanımaktadır.¹⁰ Pakt'ın onaylanmasını istemeyenler, bunun Kuveyt'in anayasa ile güvence altına aldığı özgürlükleri ihlal ettiğini ileri sürerken; Pakt'ın onaylanmasını savunanlar ise bunun bölgesel güvenliği artırıp, Körfez ülkelerinin ilişkilerini daha da geliştireceğini ileri sürmüşlerdir. Bu durum, Kuveyt iç siyasetini ikiye bölen iç gelişmelerden birisi olarak not edilebilir.¹¹

Dış Politik Gelişmeler

IŞİD Sorunu ve Güvenlik Kaygıları

IŞİD'in son dönemde önemli bir bölgesel tehdit olarak ortaya çıkışı çeşitli küresel ve bölgesel güçlerin yanında Kuveyt için de ana gündem maddelerinden olmuştur. Zira sayısı Kuveyt ordusunun iki katı büyüklüğünde olan IŞİD'i, sahip olduğu para, mühimmat ve kamplar bölgedeki en zengin unsurlardan biri haline getirmiştir. IŞİD'in intihar eylemleri düzenlemek noktasında gönüllü olduğunu ve bir IŞİD militanın 10 tane askere eşit olduğunu ifade eden el-Rashed, IŞİD'in bu özellikleriyle Amerikan ordusuna bile bir rakip olabileceğini söylemektedir.¹² Dolayısıyla IŞİD, Kuveyt açısından da bölgede kayıtsız kalmamayacak bir unsur haline gelmiş, yıl içerisinde de bu mesele çeşitli şekillerde Kuveyt gündemindeki yerini almıştır.

11 Eylül'de Cidde'de 10 Arap ülkesinin (Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar ve BAE) yanı sıra ABD ve Türkiye'nin katılımıyla¹³ IŞİD'le ilgili Terörle Mücadele Toplantısı yapılmıştır. Toplantı sonunda yayınlanan bildiride, IŞİD'le mücadele için tüm ülkelerin her çeşit terör örgütüne karşı birlikte mücadele etmekte kararlı olduğu ifade edilmiştir. Kuveyt ABD'nin ileri sürdüğü "koordineli askeri harekât planı"nı

destekleyerek¹⁴, IŞİD'e karşı mücadelede ABD öncülüğündeki koalisyona resmen katılmıştır. Kuveyt askeri olarak gerek Irak gerekse Suriye'deki IŞİD'e yönelik operasyonlarda yer almasa da üslerini kullandırmak gibi askeri olanaklarını diğer koalisyon ülkeleri açısından sağlamıştır.¹⁵ Bunun yanında Kuveyt uyruklu bazı kişilerin IŞİD içerisinde üst düzey pozisyonlarda buldukları da ifade edilmektedir.¹⁶ Kuveyt Amerikan Üniversitesi'nde profesör olan George E. Irani, Kuveyt'in IŞİD'e yönelik bu politikasını ihtiyatlı pragmatizm (cautious pragmatism) olarak tanımlamakta ve Kuveyt'in ABD'nin bölgedeki varlığına güvendiğini söylemektedir.¹⁷

Cidde Toplantısı'ndan sonra, 15 Eylül'de Paris'te "Irak'ta Barış ve Güvenlik Konferansı" düzenlenmiştir. Ev sahibi Fransa'nın yanı sıra ABD, Almanya, Danimarka, Hollanda, İngiltere, İspanya, İtalya, Kanada, Norveç, Rusya, Türkiye, BAE, Irak, Katar, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn, Ürdün, Japonya Arap Birliği, AB ve BM'den temsilcilerin katıldığı¹⁸ konferansta, IŞİD'le mücadelenin siyasi, güvenlik ve insani boyutları ele alınmış, askeri destek de dâhil Irak'a her türlü yardımı yapma yönünde karara varılmıştır. Ancak hangi ülkenin ne şekilde yardımda bulunacağı konusunda bir açıklama yapılmamıştır.¹⁹ Yine IŞİD ile ilgili olarak Kuveyt 27 Ekim'de, ABD, Bahreyn, Türkiye, Suudi Arabistan, Irak, Mısır, Fransa, Ürdün, Lübnan, Umman, Katar, İngiltere ve BAE'den temsilcilerin katıldığı IŞİD'le mücadele konferansına ev sahipliği yapmıştır. Konferansın açılışında konuşan ABD Başkanı Barack Obama'nın IŞİD'le Küresel Mücadele Özel Temsilcisi Emekli General John Allen, IŞİD'in "aşırı" ideolojisini internet yoluyla yaymasını önlemek için daha etkin mücadele edilmesi gerektiğini, savaş alanının dışında siyasi ve toplumsal alanlarda da örgütle mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Allen, IŞİD'e karşı mücadelede Kuveyt'in verdiği insani ve lojistik desteğin önemine vurgu yapmıştır.²⁰

Dolayısıyla Kuveyt, IŞİD'le mücadele noktasında önemli bir merkez olmuştur. 2 Ekim 2014'te Danimarka Meclisi, IŞİD ile mücadelede kullanılmak üzere, 7 tane F-16 savaş uçağının Ortadoğu'ya gönderilmesine karar vermiş ve ardından hazırda bulunan uçaklar Kuveyt'e gönderilmiştir.²¹ Yine, 8 Ağustos'tan itibaren IŞİD'in Irak ve Suriye'deki mevzilerine hava saldırısında bulunan ABD, mücadelede zorluklarla karşılaşınca (kalkan her 4 uçaktan yalnız birinin bomba bırakıp dönmesi gibi), Afganistan'daki "Yaban domuzu" lakaplı A-10 tipi uçaklarının bir kısmını Kuveyt'e kaydırmıştır.²² Aralık sonuna dek Kuveyt'e 3100 savaş aracı IŞİD'e karşı mücadelede kullanılmak üzere ABD tarafından yığılmıştır.²³

Uluslararası Toplantılar ve Alınan Kararlar

Yıl içerisinde Kuveyt önemli toplantıların ev sahibi ya da katılımcısı olmuştur. Bu çerçevede ilk olarak, 25 Mart'ta Kuveyt 25. Arap Ligi Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. 14 liderin katıldığı Zirve'de, üyeliği 2011 yılında askıya alınmış olan Suriye'nin koltuğu boş kalmıştır.²⁴ 8 Arap ülkesinin (Suudi

Arabistan, BAE, Cezayir, Irak, Bahreyn, Fas, Umman ve Suriye) liderlerinin çeşitli gerekçelerle Zirve'ye katılmayı, siyasi ve toplumsal çalkantıların olduğu bir süreçte, Arap ülkeleri arasındaki ayrılıkların derinleşmesi şeklinde yorumlanmıştır.²⁵

18 Haziran'da Cidde'de 56 üyenin katılımıyla, 41. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Dışişleri Bakanları Toplantısı yapılmıştır.²⁶ Toplantının akabinde, Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Sabah Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşmüştür. Görüşme esnasında Davutoğlu, Basra Başkonsolosluğu'nun tahliyesi esnasında Kuveyt'in verdiği destekten ötürü teşekkür etmiştir.²⁷ Nitekim Irak'ta artan çatışma ortamı sebebiyle, Haziran ayında Basra Başkonsolosluğu çalışanları Kuveyt'e gitmiş ve Kuveyt Büyükelçiliği'nde misafir edilmiştir.²⁸

Bahsedilebilecek bir diğer uluslararası toplantı, 16 Kasım'da Riyad'da düzenlenen olağanüstü KİK Zirvesidir. Suudi Kral Abdullah bin Abdülaziz'in başkanlığında, Kuveyt, BAE, Katar ve Bahreyn'den üst düzey liderlerin katılımıyla yapılan Zirve sonunda yayınlanan bildiride, daha evvel Katar'dan büyükelçilerini çekme kararı almış olan Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'in büyükelçilerini geri gönderme kararı aldıkları ve aradaki anlaşmazlıkların sona erdiği ifade edilmiştir. Yine bu Zirve'de, daha önceden Riyad'da Körfez ülkeleri birliği, çıkarları ve halklarının geleceği için hazırlanan "Riyad Tamamlayıcı Anlaşması"nın üzerinde mutabakata varıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, bölgedeki hassas süreç dikkate alınarak, KİK devletlerinin ortak çalışma sürecini hızlandıracak yeni bir sürecin başlayacağı vurgulanmıştır.²⁹

Katar'dan bu ülkelerin büyükelçilerini çekmesi noktasında yaşanan krizin çözülmesinde Kuveyt'in oynadığı arabulucu role de yer vermek gerekmektedir. Krizin çıkış noktasına kısaca değinmek gerekirse, 5 Mart tarihinde bu üç ülke, kendilerine tehdit olarak gördükleri Müslüman Kardeşler'e destek verdiği ve iç işlerine karıştığı gerekçesiyle Katar'dan büyükelçilerini geri çekme kararı almışlardı. Yaklaşık 9 ay süren krizde, BAE ve Bahreyn Suudi Arabistan'ın yanında, Umman ise Katar'ın yanında yer almıştır. Kuveyt ise tarafsız bir politika izlemiş, tarafları bir araya getirerek yaşanan krizin aşılmasında önemli rol üstlenmiştir. Bu kriz süresinde yaşananlar ise KİK ülkeleri arasındaki kutuplaşmaları gösteren somut bir örnek olarak ifade edilmiştir.³⁰

10-11 Aralık 2013 tarihlerinde yapılan KİK Zirvesi'nde alınan KİK askeri gücünün oluşturulması kararı, Obama yönetiminin, Körfez'de çıkabilecek herhangi bir krizde, güç kullanma konusunda gönülsüz olabileceği düşüncesi üzerine gerçekleşmişti. Bu kaygılar Nisan 2014'te alınan KİK kararına da yansımış, Ürdün ve Fas'tan ek insan gücünün toplanması ve Kuveyt'in aldığı aynı bir kararla da Pakistan'da Kuveytli askerleri eğitmek için Pakistanlı eğitimcilerin alınacağı bir ofisin kurulması kararlaştırılmıştır.³¹ Ancak Saidy'nin ifade ettiği üzere, performans ve profesyonellikleri dikkate alındığında, KİK askeri kuvvetleri hala büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Zira henüz onlar, Türkiye, Mısır, İsrail, Suriye, Ürdün ve İran gibi diğer bölgesel güçlere nazaran yeterince mücadele tecrübesine sahip değildir.³²

Ziyaretler ve İkili İlişkiler

2014 yılında Kuveyt açısından önemli ziyaretlere bakacak olursak, ilk olarak dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 1-3 Nisan tarihlerinde Kuveyt'e yaptığı ziyaret önemlidir. Bu ziyaret son 6 yıl içerisinde devlet başkanı düzeyinde gerçekleştirilen altıncı ziyaret olmuştur.³³ Ziyaret esnasında iki ülke arasında "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması", "Basın ve Enformasyon Alanlarında İşbirliği Protokolü", "Ticari Deniz Taşımacılığı Anlaşması" ve "Arşiv Alanında İşbirliği Protokolü" şeklinde çeşitli alanlarda antlaşmalar imzalanmıştır.³⁴

Kuveyt-Türkiye ilişkilerini yıl içerisinde etkileyen gelişmelerden birisi, 11 Eylül'de Ankara'da Kuveyt Büyükelçiliği diplomat ve elçilik görevlilerinin, trafikte tartıştıkları Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Akın Öztürk'ün damadı ve NATO'da görevli olan Hava Kurmay Pilot Yarbay Hakan Karakuş'a fiziksel saldırıda bulunmasının ardından gündeme gelen diplomatik kriz olmuştur.³⁵ Olayda dikkat çeken nokta, Kuveyt Büyükelçisi Abdullah el-Duwaikh'in, Karakuş'u dövdüğü iddia edilen diplomatı Amad Ali Almohaid'i, "Burada birçok yatırımımız var. Mahkeme kararı olmadan sınır dışı edildiği duyulursa, Kuveytli yatırımcılar Türkiye'den ayrılacaktır. Çünkü bu ülkeye güvenmeyecekler." diyerek savunmasıdır.³⁶ İkili ilişkilere zarar vermemek için diplomat, persona non grata (istenmeyen adam) ilan edilmemiş,³⁷ ancak Dışişleri Bakanlığı, Kuveyt'ten diplomatını çekmesini istemiştir. Bunun üzerine 23 Eylül'de diplomat Türkiye'den ayrılmıştır.³⁸

Bunun dışında, Kuveyt-İran ilişkileri açısından da önem arz eden, Kuveyt Emiri'nin 1-2 Haziran tarihlerinde İran'a gerçekleştirdiği ziyaretten bahsedilebilir. Bu ziyaret, Emir'in 8 yıl önce göreve gelişinden beri İran'a yaptığı ilk ziyaret olması sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır.³⁹ İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Emir'in bu ziyaretini "iki ülke arasında iyi ilişkilere bir başlangıç noktası" olarak değerlendirmiştir.⁴⁰ Ziyaret esnasında iki ülke arasında hava taşımacılığı, güvenlik, gümrük işbirlikleri, spor, turizm ve çevrecilik alanları olmak üzere altı işbirliği anlaşması imzalanmıştır.⁴¹ Emir de İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney ile görüşmesi sonrasında, iki ülkenin de ortak çıkarlarına hizmet edecek daha iyi ilişkiler inşa etmeye hazır olduklarını belirtmiştir.⁴²

Bir diğer önemli ziyaret, 14 Eylül'de Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Sabah'ın Filistin Dışişleri Bakanı Riyad el-Malki ile Batı Şeria'nın Ramallah kentinde bir araya gelmesidir. Ziyaret sonunda taraflar, iki ülke Dışişleri Bakanlarının düzenli siyasi istişarelerde bulunması ve ilişkilerin güçlendirilmesi için ortak bakanlar komitesi kurulmasını öngören iki mutabakat zaptı imzalamıştır. Malki, 47 yıl sonra ülkesine resmi olarak ziyarette bulunan el-Sabah'ın ziyaretini "tarihi bir ziyaret" olarak değerlendirmiş ve Kuveyt heyetini ağırlamaktan şeref duyduklarını ifade etmiştir.⁴³

İran ve Filistin bağlamında atılan bu yeni adımların dışında, Irak Başbakanı Haydar el-Abadi'nin Eylül ayında göreve gelmesinin ardından 21 Aralık'ta Kuveyt'e gerçekleştirdiği ilk ziyaret önem taşımaktadır. Abadi Emir

ile görüşmesi esnasında, her iki ülkenin de çıkarına olacak şekilde, tüm alanlarda ortak işbirliği yapılması vurgusunda bulunmuştur. Yine, IŞİD'in bölgede oluşturduğu tehdit görüşülmüş, Abadi Kuveyt'e IŞİD konusunda kendilerine verdiği destekten ötürü teşekkürlerini iletmiştir.⁴⁴ Kuveyt-Irak ilişkileri açısından önemli bir diğer husus, Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali sebebiyle ödemesi gereken tazminatın ertelenmesidir. Petrol fiyatlarındaki düşüş ve IŞİD'e karşı mücadele sebebiyle, Irak 4,6 milyar dolarlık ödemenin bir yıllığına ertelenmesi talebinde bulunmuştur.⁴⁵ 18 Aralık'ta toplanan BM Tazminat Komisyonu toplantısında Kuveyt, bu ertelemeye sıcak bakmış, BM Genel Sekreteri Kuveyt'in Irak'ın bu talebini kabul etmesini memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir.⁴⁶ Böylece Irak, ödeme için Ocak 2016'ya dek zaman kazanmıştır.⁴⁷

Ekonomik Gelişmeler

Bu yıl da Kuveyt daha önceki yıllarda olduğu gibi çeşitli alanlarda işbirliklerine gitmiştir. Özellikle inşaat sektöründeki ihaleler ve gayrimenkul alımları ciddi anlamda yatırımları beraberinde getirmiştir. 2012 yılında Mütakabiliyet yasasının değişmesiyle birlikte, özellikle Körfez Bölgesi'nden Türkiye'ye talep artmış, 2013 yılında 735 bin metrekare olan yatırım miktarı 2014 yılında 2 milyon metrekareye ulaşmıştır. 2013'te 402 bin metrekare alımla ikinci sıradaki Suudi Arabistan, 2014'te 910 bin metrekare mülk alarak ilk sıraya yerleşmiş; 94 bin metrekare alımla altıncı sırada olan Kuveyt ise, 522 bin metrekarelik alımla dördüncü sıraya yükselmiştir. Suudiler'in en çok mülk edindiği yer Sapanca iken, Kuveytliler Trabzon, Bursa, Sapanca, Yalova'yı tercih etmişlerdir.⁴⁸

İnşaat sektöründe de Kuveyt'in önemli yatırımlarını görüyoruz. İnşaat sektöründe önemli oranda büyüme kaydetmiştir. Ventures Middle East'in raporuna göre, 2011 yılındaki 9,8 milyar dolarlık inşaat sözleşmeleri, 2014 sonunda 17,5 milyar dolara ulaşmıştır. Önemli projeler arasında, Kuveyt Uluslararası Havaalanı'nın yeniden geliştirme projesi, Kuveyt Metro projesi ve Kuveyt Ulusal Demir Yolu projesi yer almaktadır. 22-24 Eylül 2014 tarihleri arasında düzenlenen Kuveyt Uluslararası Fuarı (The Big 5 Kuwait)'nda inşaat sektöründeki teknolojiler ve bir dizi kapsamlı yenilikçi ürünler sergilenmiştir.⁴⁹

Bir diğer ekonomik gelişme, 30 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında Kuveyt'te, IMF ve Kuveyt Maliye Bakanlığınca düzenlenen "Ekonomik Gelişme, Çeşitlilik ve Devletin Rolü" başlıklı yüksek düzeyli konferanstır. Konferansta, KİK ülkelerinin⁵⁰ sürdürülebilir büyümeyi sağlayabilmek için, petrol dışı ticari sektörün ve güçlü ve rekabet eden iş çevresinin gelişmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Kuveyt Maliye Bakanı Anas el-Saleh Kuveyt'in büyüme modelinin, yaşam şartları ve refah noktasında büyük gelişmeler kaydettiğini ancak bu modelin çok maliyetinin olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, kamu harcamaları yüzdesinde kamu sektörü ücretlerinin çok yüksek olduğunu belirtmiştir.⁵¹

Bunların dışında Gül, yukarıda bahsettiğimiz Nisan ayındaki Kuveyt ziyareti esnasında, Türkiye-Kuveyt İş Forumu'nun açılışına katılmış ve konuş-

masında Türkiye ve Kuveyt'in siyasi ilişkiler anlamında mükemmel ilişkileri bulunduğuna işaret etmiş ve işadamlarının karşılıklı olarak daha çok iş yapmaları çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Gül, Kuveyt'te inşası tamamlanan Hamidiye Camii'nin açılışına ilişkin 114 yıllık tarihi bir belgeyi el-Sabah'a sunmuştur.⁵² Ziyaret esnasında, Türkiye'den STFA İnşaat, Kuwait Oil Company (KOC) ile Kuveyt'teki Al Ahmedi Limanı'nın kapasitesinin genişletilmesi ve Abu Halifa'da yeni bir servis limanı inşaatını kapsayan "Small Boat Harbours" ihalesi kapsamında anlaşır anlaşmaz işe başlamış ve Kuveyt inşaat sektörüne 490 milyon dolar yatırımla adım atmıştır. Resmi temel atma törenini ise Gül'ün Kuveyt ziyaretine denk getirmiş ve bu kapsamda Gül, beraberindeki heyetle birlikte temel atma törenine katılmıştır. KOC CEO'su Hashem S. Hashem, STFA'nın aldığı ihale konusunda Türkiye ile daha güçlü işbirliğini sağlayacağını belirtmiştir.⁵³

Kuveyt-Türkiye ekonomik ilişkilerindeki bir diğer gelişme, Kuveyt-Katar ortaklığındaki Ortadoğu'da yaklaşık 5 milyar dolarlık gayrimenkul projeleri bulunan Al Mazaya Holding'in Türk Dumankaya İnşaat ile yüzde 50'şer ortaklıkla işbirliğine girerek Türk gayrimenkul pazarına adım atmasıdır. Ortaklıkla ilgili olarak Al Mazaya Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rashid Al Nafisi "Türkiye'nin ekonomisine güven duyduk ve çok büyük araştırmalar sonucu Dumankaya İnşaat firmasında karar kıldık. Türkiye'ye gelmemizde yaptığımız araştırmanın yanında Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyaretleri de etkili oldu." şeklinde konuşmuştur.⁵⁴

Bir diğer önemli husus, 25 Ekim'de Kuveyt'in ev sahipliğinde ve tamamen Kuveyt tarafından finanse edilen IMF Ortadoğu Ekonomi ve Finans Merkezi (IMF Middle East Center for Economics and Finance – CEF)'nin IMF Başkanı Christine Lagarde ve Kuveyt Maliye Bakanı Anas el-Saleh tarafından açılışdır. Merkezin hazırlıkları 2011 yılı sonunda başlamış, Haziran 2014'te Meclis'te onaylanmıştır. Başlangıcından itibaren Merkez, Arap Ligi'nin 22 ülkesinden 3600'den fazla görevliye eğitim sağlamış, yine KİK ülkelerinden 1100'ün üzerinde görevli (yalnızca 350'si Kuveyt'ten) buradan faydalanmıştır. Merkezin açılışında konuşan Lagarde, Kuveytli yetkilileri Merkez'e verdikleri destek sebebiyle kutlamış, Merkez'in kuruluşunun "hep birlikte parlak bir gelecek inşa etmeye yardımcı olacağı"nı ifade etmiştir.⁵⁵ El-Saleh ise, petrol fiyatlarında meydana gelen gerilemenin KİK ülkelerinin ekonomik reform programlarına zarar verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Körfez'deki ekonomik büyüme oranının 2014 ve 2015 yıllarında yüzde 4,5'e ulaşmasının hedeflendiğini ifade ederek, bölgesel ve uluslararası sorunların, kapsamlı bir ekonomik vizyon oluşturmayı zorunlu kıldığını ifade etmiştir.⁵⁶

Kuveyt açısından önemli ekonomik gelişmelerden birisi de 2014 sonlarında petrol fiyatlarının 100 doların üzerinden yaklaşık 75 dolara düşüşüdür. Bu durum Kuveyt ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Bu ekonomik belirsizlik ortamında, 16 Ekim'de Suudi Arabistan günde 280 bin varil petrol üreten, Kuveyt'le paylaştığı denizdeki petrol sahasını (Khafji) kapatmıştır.⁵⁷ Suudi

Arabistan ve Kuveyt arasında uzun süren tartışmalar neticeye ulaşmamış, çevresel kaygılarla bu petrol alanının kapatıldığı ifade edilmiştir.⁵⁸

Toplumsal Gelişmeler

Bu kapsamda yer verilebilecek en kayda değer hususlardan ilki, Kuveyt'te kayıt dışı yaşayan 100 binin üzerinde insanın vatandaşlık sorunudur. Kuveyt mahkemelerinin bu konuda herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Kayıtlı olmayan bu kişiler hainlikle (İran'ı ya da 1990'da Kuveyt'i işgal eden Saddam Hüseyin'i desteklemekle) suçlanmaktadır.⁵⁹ Kuveyt, Arapça "bidoon", İngilizce'de ise "without" olarak ifade edilen bu insanların, sosyal fayda sağlamak için ulus yapısına zarar verdiklerini ileri sürmektedir. Hükümet bu vatandaşlık sorununu çözmek amacıyla, Kasım 2014'te, on binlerce "bidon" için Komorlar Birliği'nde ekonomik vatandaşlık sağlamak şeklinde bir plan ortaya atmıştır. Buna göre, ülkede yaşamını kayıt dışı sürdürenler Kuveyt'te kalabilecek, fakat hukuki olarak Kuveyt vatandaşlığına geçemeyeceklerdi. Ancak bu plan, insan hakları örgütlerince "bidon" sorununu çözmeye noktasında kabul edilebilir bir çözüm olarak görülmemektedir.⁶⁰

Bunun dışında vatandaşlık konusuyla ilgili olarak, Kuveyt'te yıl içerisinde, aralarında Kuveyt Davetçiler Birliği Başkanı Nebil el-Avadi'nin de bulunduğu (Aralık ayı hariç) 33 kişi, sosyal medya da dâhil olmak üzere medya aracılığıyla hükümeti eleştirdikleri gerekçesiyle, vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Yine bu isimler arasında Alam al-Yawm gazetesinin sahibi Ahmad Jabir al-Shammari de yer almaktadır.⁶¹

Hükümetin, kraliyet ailesi arasındaki iç tartışmalara yol açan medya üzerindeki baskılarına da bu başlık altında değinmekte fayda vardır. Yıl içerisinde gerçekleşen bu konudaki gelişmelere baktığımızda, Kuveyt mahkeme kararıyla, 20 Nisan'da, Emir'e yönelik darbe girişimi iddialarıyla ilgili yayın yasağına uymadıkları gerekçesiyle,⁶² iki büyük gazete olan Al Watan ve Alam al Yawm'a 2 hafta kapatma cezası vermiştir. Haziran ayında ise yine aynı iki gazeteye 5 günlük yayın durdurma yasağı getirilmiştir.⁶³ Gerek vatandaşlık sorunu gerekse de yayın durdurma yasakları Kuveyt'in demokrasi ve insan hakları hanesine eksi olarak kaydedilecek gelişmeler olmuştur.

Son olarak bahsedilebilecek husus, Kuveyt'te 15 Ocak'ta 86 ülkenin katılımıyla toplanan "Suriye'ye Bağışçı Yardım Kuruluşları Konferansı/ 2. Uluslararası Suriye Donörler Toplantısı"dır. Toplantı sonunda BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun'un açıkladığı üzere toplam 2,4 milyar dolar insani yardım sözü verilmiş, bu yardımın en büyük kısmını da (400 milyon dolar) Kuveyt üstlenmiştir.⁶⁴

Sonuç

2014 yılında Kuveyt'teki gelişmelerin incelendiği bu çalışmanın kısa bir değerlendirmesini yapmak gerekirse; iç politik gelişmeler açısından, daha önceki yıllara nazaran Kuveyt bu sene daha sakin bir süreç geçirmiştir. Ne-

redeyse her sene çeşitli sebeplerle seçimlere giden Kuveyt'te bu sene, istifa eden 5 milletvekili sebebiyle ara seçimler yapılmıştır. Elbette bu seçim sürecinde de muhalif sesler ve hareketler görülmüş, seçimler boykot edilmiştir. Ancak mevcut hükümet yönetime devam etmiş, bu anlamda bu yıl iç siyasi istikrarını nispeten korumuştur.

Dış politik gelişmeler açısından, Kuveyt için hareketli geçen bir yıl olmuştur denebilir. Bölgesel istikrarsızlıklara, Kuveyt de bölgede tepkisiz kalmamış, çeşitli uluslararası platformlarda yer almıştır. Bu bağlamda IŞİD faktörü, Kuveyt için bu sene gündemi yeterince meşgul eden bir husus olmuştur. Bunun dışında yapılan karşılıklı ziyaretler, katılımcı olunan ya da ev sahipliği yapılan uluslararası toplantılar da Kuveyt gündeminde yer almıştır. Türkiye ile ilişkiler açısından da gerek siyasi ve diplomatik gerekse ekonomik ilişkiler bağlamında önceki yıllardaki gibi verimli ilişkilerin olduğu bir yıl denebilir.

Kuveyt açısından bahsedilmesi elzem hususlardan birisi de şüphesiz ekonomik gelişmelerdir. Bu sene Kuveyt, her ne kadar yıl içerisinde petrol fiyatlarının düşük seyretmesi sebebiyle birtakım olumsuzluklar yaşasa da önemli yatırımlara ve anlaşmalara imza atmaya devam etmiştir. Her ne kadar ekonomik anlamda Kuveyt önemli adımlar atabilmişse de bu olumlu etkisini toplumsal gelişmeler kapsamında gösterememiştir. Kayıt dışılık, tutuklamalar, basın özgürlüğü gibi insan hakları ve demokrasi alanındaki önemli hususlar, Kuveyt'in hanesine eksi olarak kaydedilmiştir.

Son kertede Kuveyt, hemen hemen bahsetmeye çalıştığımız tüm bu alanlarda, yukarıda bahsedilen "ihtiyatlı pragmatizm" politikası çerçevesinde bu sene de adımlarını atmaya devam etmiştir.

Kronoloji

- **15 Ocak:** 86 ülkenin katılımıyla, Kuveyt'te "2. Uluslararası Suriye Donörler Toplantısı" yapılmıştır.
- **16 Şubat:** Körfez Güvenlik Pakti'nin onaylanması için yapılması gereken oylama ertelenmiştir.
- **25 Mart:** Kuveyt 25. Arap Ligi Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır.
- **1-3 Nisan:** Cumhurbaşkanı Gül Kuveyt'i ziyaret etmiştir.
- **20 Nisan:** Kuveyt'te mahkeme kararıyla, iki büyük gazete olan Al Watan ve Alam al Yawm'a 2 hafta kapatma cezası verilmiştir.
- **30 Nisan-1 Mayıs:** Kuveyt'te, IMF ve Kuveyt Maliye Bakanlığının düzenlediği "Ekonomik Gelişme, Çeşitlilik ve Devletin Rolü" kapsamında yüksek düzeyli bir konferans düzenlenmiştir.
- **14 Mayıs:** Kuveyt'te istifa eden 5 milletvekilinin istifaları parlamentoda kabul edilmiştir.
- **1-2 Haziran:** Kuveyt Emiri İran'ı ziyaret etmiştir.
- **18 Haziran:** Cidde'de 56 üyenin katılımıyla, 41. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Dışişleri Bakanları Toplantısı yapılmıştır.
- **26 Haziran:** Kuveyt seçim tarihinde 10. Parlamento ara seçimleri yapılmıştır.
- **7 Temmuz:** 3 Temmuz'da tutuklanan Kuveytli muhalif eski milletvekili Musallam el-Barak'ın, 5 bin KD karşılığında serbest bırakılmasına karar verilmiştir.
- **11 Eylül:** Ankara'da Kuveyt Büyükelçiliği diplomat ve elçilik görevlilerinin, trafikte tartıştıkları Hava Kurmay Pilot Yarbay Hakan Karakuş'u araçından indirerek dövmesi olayının ardından, iki ülke ilişkilerinde diplomatik kriz meydana gelmiştir.
- **11 Eylül:** Cidde'de 10 Arap ülkesi ile ABD ve Türkiye'nin katılımıyla IŞİD'e yönelik Terörle Mücadele Toplantısı yapılmıştır.
- **14 Eylül:** Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Sabah, Filistin Dışişleri Bakanı Riyad el-Malki ile Batı Şeria'nın Ramallah kentinde bir araya gelmiştir.
- **15 Eylül:** Paris'te Kuveyt'in de katıldığı "Irak'ta Barış ve Güvenlik Konferansı" düzenlenmiştir.
- **22-24 Eylül:** Düzenlenen Kuveyt Uluslararası Fuarı (The Big 5 Kuwait)'nda inşaat sektöründeki teknolojiler ve bir dizi kapsamlı yenilikçi ürünler sergilenmiştir.
- **2 Ekim:** Danimarka Meclisi, IŞİD ile mücadelede kullanılmak üzere, 7 F-16 savaş uçağının Ortadoğu'ya gönderilmesine karar vermiştir.
- **25 Ekim:** Kuveyt'in ev sahipliğinde ve tamamen Kuveyt tarafından finanse edilen IMF Ortadoğu Ekonomi ve Finans Merkezi'nin açılışı yapılmıştır.
- **27 Ekim:** Kuveyt'te, IŞİD'le mücadele konferansı düzenlenmiştir.

- **16 Kasım:** Riyad'da Kral Abdullah bin Abdülaziz'in başkanlığında, Kuveyt'in de katıldığı KİK zirvesi toplanmıştır.
- **18 Aralık:** BM Tazminat Komisyonu toplantısında Kuveyt, Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali sebebiyle ödemesi gereken tazminatın ertelenmesine sıcak bakmıştır.
- **21 Aralık:** Irak Başbakanı Haydar el-Abadi, Eylül ayında göreve gelmesinin ardından Kuveyt'i ziyaret etmiştir.

Notlar

- 1 "Kuwait by-Elections Boost Government Grip on Assembly", *Gulf News*, June 27, 2014.
- 2 "Kuwait Sets Parliamentary by-Elections Date", *Al Arabiya News*, May 19, 2014.
- 3 "Kuwait Holds 10th Parl't by-Elections Thursday", *KUNA*, June 24, 2014; Assembly Accepts MPs' Resignations – Govt Denies Plot to Kill Grillings", *Kuwait Times*, May 15, 2014.
- 4 "Kuwait Holds 10th Parl't by-Elections Thursday", *KUNA*, June 24, 2014.
- 5 "Kuwait Sets Parliamentary by-Elections Date", *Al Arabiya News*, May 19, 2014.
- 6 "Kuwait by-Elections Boost Government Grip on Assembly", *Gulf News*, June 27, 2014.
- 7 "Kuveytli Muhalifin Serbest Bırakılması", *Haberler.com*, 7 Temmuz 2014.
- 8 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.7.
- 9 "Kuwaiti Opposition Figure Released on Bail", *Gulf News*, July 7, 2014.
- 10 "Kuwait to Delay Vote on Gulf Security Pact", *Al Arabiya News*, February 16, 2014; "ORSAM Yönetici Özeti", *ORSAM*, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014228_y%C3%B6netici%20%C3%B6zeti-say%C4%B1%2025.pdf, Sayı: 25, 17-23 Şubat 2014.
- 11 "ORSAM Yönetici Özeti", *ORSAM*, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014228_y%C3%B6netici%20%C3%B6zeti-say%C4%B1%2025.pdf, Sayı: 25, 17-23 Şubat 2014.
- 12 Abdulrahman al-Rashed, "ISIS Has Grown Larger than Kuwait's Army!", *Al Arabiya News*, September 13, 2014.
- 13 "Türkiye, IŞİD'e Karşı Arap-ABD Bildirisine İmza Atmadı", *BBC*, 11 Eylül 2014.
- 14 "Türkiye Cidde'de İmza Atmadı", *Sabah*, 12 Eylül 2014; "Kerry'den Ankara'ya Sınır Uyarısı", *Zaman*, 13 Eylül 2014.
- 15 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.14-15.
- 16 "Kuwait Supports Fight Against ISIS But Won't Send Jets", *CTV News*, November 6, 2014.
- 17 "CF-18s Arrive in Kuwait for anti-ISIS Mission", *CBC News*, October 30, 2014.
- 18 "Irak'ta Barış ve Güvenlik Toplantısı Başladı", *Star*, 15 Eylül 2014.
- 19 "IŞİD'e Karşı Irak'a Askeri Destek Sözü", *Zaman*, 16 Eylül 2014.
- 20 "Kuveyt'te IŞİD'le Mücadele Konferansı", *Hürriyet*, 27 Ekim 2014.
- 21 "Danimarka F16'ları Gönderdi", *Hürriyet*, 2 Ekim 2014.
- 22 "Her Dört Uçaktan Üçü Boşa Dönüyor", *Hürriyet*, 27 Kasım 2014.
- 23 Jason Ditz, "US Massing Thousands of Vehicles in Kuwait for ISIS War", *antiwar.com*, December 26, 2014.
- 24 "Arap Birliği Kuveyt'te Toplandı", *Dünya Bülteni*, 25 Mart 2014.
- 25 "Arap Zirvesi: Acziyet mi Kaçış mı?", *Aljazeera*, 25 Mart 2014.
- 26 "İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Toplantısı Cidde'de Başladı", *iqna.ir*, 21 Haziran 2014.
- 27 "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Cidde'de İkili Temaslarda Bulundu", *mfa.gov.tr*.
- 28 "Basra Başkonsolosluğu Boşaltıldı", *Aljazeera*, 17 Haziran 2014.
- 29 "Riyad'da Olağanüstü KİK Zirvesi", *Zaman*, 17 Kasım 2014.
- 30 Yurdanur Kuşçu, "Körfez'de Gerilimin Sonu: Suudi Arabistan-Katar İlişkilerinin Normalleşmesi", *IMPR*, 1 Aralık 2014.

- 31 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.15.
- 32 Brahim Saidy, "GCC's Defence Cooperation: Moving towards Unity", *Foreign Policy Research Institute*, <http://www.fpri.org/articles/2014/10/gccs-defense-cooperation-moving-towards-unity>, October 2014.
- 33 "Cumhurbaşkanı Gül'ün Kuveyt Ziyaretine Üç Bakan Eşlik Ediyor", *Zaman*, 1 Nisan 2014.
- 34 "Türkiye-Kuveyt Diplomatik İlişkilerinin 50. Yılı", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, Erişim <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/89011/turkiyekuveyt-diplomatik-iliskilerinin-50-yili.html>, 3 Nisan 2014.
- 35 "Kuveytli Diplomatlardan F-16 Pilotuna Cadde Ortasında Dayak", *Hürriyet*, 12 Eylül 2014.
- 36 "Şiddet Yatırım", *Hürriyet*, 17 Eylül 2014.
- 37 "Pilot Yarbaya Meydan Dayağı Cezasız Kaldı", *Zaman*, 2 Ekim 2014.
- 38 "F-16 Pilotunu Döven Kuveyt Ataşesi Gitti", *Hürriyet*, 25 Eylül 2014.
- 39 "Kuveyt Emiri Şeyh Sabah'ın İran Ziyareti", *TimeTürk*, 1 Haziran 2014.
- 40 "İran-Kuveyt Arasında Yeni Anlaşmalar", *Aljazeera*, 2 Haziran 2014.
- 41 "İran ve Kuveyt Arasında 6 İşbirliği Anlaşması İmzalandı", *tr.irna.ir*, 2 Haziran 2014.
- 42 "Kuwait, Iran Welcome 'Turning Point' in Relations", *Al Monitor*, June 3, 2014.
- 43 "Filistin ile Kuveyt Arasında İşbirliği", *Bugün*, 14 Eylül 2014.
- 44 "Irak Başbakanı Abadi Kuveyt'te", *Dünya Bülteni*, 21 Aralık 2014.
- 45 "Iraq Formally Requests Postponement of Compensation Payment to Kuwait for a Year, Says UN", *Iraqi News*, December 17, 2014.
- 46 "Ban Welcomes Decision to Postpone Iraqi Payments into Fund Set Up After Invasion of Kuwait", *UN News Centre*, *un.org*.
- 47 "Iraq Wins One-Year Reprieve on Gulf War Reparations due to Crisis", *Reuters*, December 18, 2014.
- 48 "Araplar 2 Milyon Metrekare Mülk Aldı", *Hürriyet*, 5 Aralık 2014.
- 49 "The Big 5 Kuwait", *Construction Global*, <http://www.constructionglobal.com/events/2/The-Big-5-Kuwait>, September 22-24, 2014 (26.01.2015).
- 50 Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan.
- 51 "Gulf Economies Should Diversify to Sustain Strong Future Growth", *imf.org*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2014/car060314a.htm>, June 3, 2014.
- 52 "Türkiye-Kuveyt Diplomatik İlişkilerinin 50. Yılı", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, Erişim <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/89011/turkiyekuveyt-diplomatik-iliskilerinin-50-yili.html>, 3 Nisan 2014.
- 53 Vahap Munyar, "Kuveyt'te Limanı Kore'ye Kaptırmadı, Gül Temel Attı", *Hürriyet*, 4 Nisan 2014.
- 54 "Al Mazaya, Dumankaya ile İstanbul'da Konut Yapacak", *Hürriyet*, 30 Mayıs 2014.
- 55 "IMF and Kuwait Officially Open Mideast Training Center", *imf.org*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2014/car102914b.htm>, October 29, 2014.
- 56 "IMF'den Körfez Ülkelerine Güçlü Ekonomik Reform Çağrısı", *Anadolu Ajansı*, 25 Ekim 2014.
- 57 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.25.
- 58 Wael Mahdi, "Saudi Arabia, Kuwait Halt Production at Khafji Oilfield: Source", *Asharq Al-Awsat*, October 18, 2014.

- 59 "The New Unpeople", *The Economist*, November 15, 2014.
- 60 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.9-10.
- 61 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.10; "Kuveyt 10 Kişiyi Vatandaşlıktan Çıkardı", *Hürriyet*, 11 Ağustos 2014.
- 62 "Kuveyt'te Medyaya Geçici Kapatma", *Aljazeera*, 21 Nisan 2014.
- 63 Kenneth Katzman, "Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy", *crs.gov*, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>, November 19, 2014, s.10.
- 64 "Suriye için 2.4 Milyar Dolar Yardım Sözü", *ntvmsnbc*, 15 Ocak 2014; "Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, Kuveyt'in Ev Sahipliği Yaptığı 2. Uluslararası Suriye Donörler Toplantısı'na Katıldı", *kalkinma.gov.tr*, 15 Ocak 2014.